

Streszczenie

Celem pracy było zastosowanie metod półilościowych i ilościowych do badania zjawisk strukturalnych i egzegetycznych w dziele patrystycznym. Praca zawiera wstęp z opisem metodologii kwantyfikacji danych i zastosowanych testów statystycznych, obejmuje też pierwszy kompletny przekład polski cyklu hymnów *De Virginitate Efrem Syryjczyka* oraz kompletną tabelę danych wejściowych do badań ilościowych, powstałą w wyniku zastosowania wspomnianej metody kwantyfikacyjnej.

W pierwszym kroku dokonano przekładu całości materiału badawczego z wersji syryjskiej na język polski. Przekładu dokonano za edycją krytyczną. W procesie translatorskim starano się uzyskać możliwie wysoką wierność przy zachowaniu względnej zrozumiałości tekstu polskiego. Przekład był od początku traktowany jako źródło danych do dalszej obróbki.

Z tekstu przejęto podział na wersy, które potraktowano jako podstawowe jednostki znaczeniowe. Następnie poddano każdy wers analizie pod kątem możliwości przypisania mu podanych niżej właściwości, pozwalających na kwantyfikację danych. Dodatkową przesłanką do przyjęcia wersów jako jednostek podstawowych była formalna budowa hymnów Mar Efrema – każda מִזְבֵּחַ zakłada precyzyjną strukturę wersyfikacyjną.

W drugim kroku konieczne było przyjęcie kryteriów pozwalających wyróżnić elementy znaczące strukturalnie, a związane z metodami interpretacyjnymi stosowanymi przez autora. W pierwszej kolejności zaobserwowano występowanie trzech głównych metod interpretacji tekstu, określanych dalej jako dosłowna, symboliczna i midraszowa. Nazewnictwo zostało oparte na własnościach, które dany typ charakteryzuje, jakkolwiek najbliższą analogią typologiczną, stanowiącą inspirację dla przyjętej klasyfikacji, jest użycie określeń związanych z אָתֶרֶת: interpretacji dosłownej odpowiadałby עֲשֹׂה, symbolicznej תְּמִימָה, midraszowej שָׁרֶת.

Dla każdego fragmentu tekstu zawierającego któryś z podanych wyżej form interpretacji określono też, do jakiego *corpus* tekstów biblijnych się on odnosi (NT, ST). W sytuacji, kiedy oba *corpora* występowały łącznie w jednym wersie, przyjmowano wartość „oba”. Kwalifikacja odwołania do *corporis* przebiegała przy zastosowaniu następujących kryteriów:

1. występowanie rozpoznawalnych fragmentów narracji biblijnej,
2. występowanie identyfikowalnych imion własnych i nazw miejscowych,
3. występowanie sformułowań zapożyczonych bezpośrednio z Peš lub VS.

Dalej w tekstach zaobserwowano dwie zasadnicze kategorie wypowiedzi, określone jako ascetyczne, czyli dotyczące praktycznego działania, i dotyczące sfery poznawczej. Te dwie grupy opisano w kategoriach prostej dychotomii, przyjmując za bardziej charakterystyczną kategorię ascetyczności, przy czym należy zauważać, że określenie „bardziej charakterystyczny” oznacza, że dana kategoria jest podstawą wyodrębnienia: w przyjętym modelu danych dla każdego wersu prawdziwe jest, że jest „ascetyczny” albo „nie-ascetyczny”.

Kolejne dwie własności powiązane ze sobą ze względu na kryteria użyte w ich przypisywaniu to apel, definiowany jako obecność konstrukcji związanych z nakazem – w przebadanym materiale wyłącznie tryb rozkazujący czasownika, oraz bezpośrednim zwrotem do adresata wypowiedzi autora. Zwrot do adresata jest realizowany przez odpowiednik wołacza lub sufigowane formy nominalne z sufiksami drugich osób obu liczb i rodzajów.

Dodatkowo wyodrębniono grupę wersów, którym przypisano atrybut polemiczności, przy czym kryterium było pojawienie się sformułowań identyfikowalnych jako polemika z marcjonistami. Skupienie na tej konkretnej grupie (przy pominięciu odwołań do arian, których nie opisywano jako polemiczne) wynikało z metodologicznego punktu widzenia z ich skrypturocentrycznego nastawienia oraz bardzo sprecyzowanej metody pracy z tekstem biblijnym, co wydawało się bardziej obiecujące w zestawieniu z metodami samego Mar Efrema.

Skwantyfikowane dane poddano testom Chi² oraz analizie koszykowej.

W toku badań wykazano, że błędne jest zarówno przekonanie o czysto ascetycznym charakterze HdV, jak i o dominującej roli dosłownych metod egzegetycznych w twórczości Mar Efrema, przynajmniej w kontekście hymnów. Pomimo obiegowej opinii, przynajmniej w twórczości hymnicznej można zaobserwować znaczący udział metod niedosłownych, znajdujących się na spektrum od czysto symboliczno-alegorycznych do zbliżonych do struktur i rozwiązań spotykanych w tekstach midraszowych. Te obserwacje wskazują jednocześnie na powiązanie praktyki egzegetycznej Mar Efrema z zastaną egzegezą judaistyczną, co z kolei potwierdza założenia dotyczące ogólnej tendencji w szkole nisibeńsko-edeskiej.

Z danych wynika również, że istnieje co najmniej korelacja, a prawdopodobnie kauzalna zależność pomiędzy semantyką i perswazywnością wersów a zastosowaną techniką egzegetyczną. Teksty zawierające treści ascetyczne lub element apelu mają tendencję do zdecydowanie częstszego wykorzystywania dosłownego typu interpretacji, niż ma to miejsce w przypadku tekstów o charakterze czysto poznawczym.

Zastosowanie metod ilościowych i półilościowych jest szczególnie użyteczne przy testowaniu obserwacji związkowych z uwarunkowaniami formalnymi i strukturalnymi, wyciąganie dalszych wniosków musi jednak być osadzone w szerszym kontekście humanistycznym. Przykładowo, dane o bezwzględnych długościach poszczególnych hymnów wskazują na bardzo równomierne rozłożenie materiału. Kontekst historyczny podpowiada, że nie jest to najprawdopodobniej kwestia upodobania Mar Efrema do konkretniej objętości tekstu, ale raczej wynik uwarunkowania praktycznego organizacją czasu liturgicznego, na co wskazywać może też obecność responsoriów oraz prawdopodobny zakres obowiązków autora jako diakona, zwłaszcza, że IV wiek to już okres kształtowania się wschodnich rodzin liturgicznych.

O ile trudno mówić o radykalnej zmianie odczytania tekstów przez zastosowanie metod ilościowych, to przegląd literatury wskazuje, że nie cieszyły się one wystarczającym zainteresowaniem badawczym, by mówić o ogólnie przyjętej interpretacji. Wnioski z badania potwierdzają jednak, jak wspomniano wyżej, z jednej strony powiązanie Mar Efrema z judaistyczną tradycją interpretacji biblijnej, z zastrzeżeniem, że mowa jest o hymnach, z drugiej przeczą myśleniu o zbiorze HdV jako o czysto ascetycznym. Wydaje się, że w tym leży główna siła przyjętej metody – pozwala ona zauważać zależności ukryte za poziomem intuicyjnego odczytania tekstu patrystycznego, a przy tym opisać je w kategoriach do obrony na gruncie nauk o bardziej ustabilizowanej i zobiektywizowanej metodologii.

W kontekście HdV ważne jest też dostrzeżenie kollacyjnego, złożonego charakteru zbioru i jego wewnętrznej struktury – cykliczności hymnów i ich występowania w grupach powiązanych treściowo i formalnie. W literaturze dominuje podejście traktujące zbiór jako całość lub dostrzegające wewnętrzną strukturę, ale traktujące ją dość powierzchownie. Tymczasem w odróżnieniu od dużych, jednolitych zbiorów, jak HCH czy HdF, HdV wykazuje bardzo duże zróżnicowanie materiału, zarówno na poziomie metrycznym, jak i poruszanych zagadnień. Nie do pominięcia jest też fakt występowania kolofonów na końcach poszczególnych cykli składających się na zbiór. To wewnętrzne zróżnicowanie stanowi o wartości całości zbioru HdV w kontekście badań nad twórczością Mar Efrema. W odróżnieniu od większości pozostałych pozwala on na przestrzeni stosunkowo niewielu tekstów zaobserwować metody i struktury w bardzo zróżnicowanych kontekstach – zarówno tematycznych czy semantycznych, jak i formalnych.

Summary

The main goal of the thesis was the application of the semi-quantitative and quantitative methods in the analysis of structural and exegetical phenomena in a literary work of the patristic period. The thesis contains a comprehensive description of the quantification method as well as the methodology of the statistics applied, the first complete Polish translation of the collection of hymns known as *de Virginitate* by Ephrem the Syrian and the complete table of input data used for the following quantitative analysis, that emerged from the application of the aforementioned quantification method.

As the first step in the process the whole material was translated from Syriac to Polish. The translation followed the critical edition. The goal in the process was to achieve the best possible fidelity without compromising the intelligibility of the translation, which was primarily treated as a data source for the further analysis.

The acquired subdivision into verses was used, where a verse was treated as a basic unit of meaning. Further, every verse was analyzed regarding the possibility of ascription of the properties enumerated below, that enabled the data to be quantified. An additional motive for this assumption was the formal structure of Mar Ephrem's hymns – every אָלֵה assumes a rigid metric structure.

In the next step there arose the necessity to assume criteria that would allow for the highlighting of structurally relevant elements and that would be connected to the exegetical methods used by the author. The first observation was the occurrence of three main exegetical methods, called further literal, symbolic and midrashic. The terminology is based on the properties characteristic for every of the types, whereas the nearest typological analogy that inspired the present classification would be to use the categories known from the ሂ"ጥ ፎሬስ – the literal being ቅዱስ, the symbolic ዘመን, the midrashic – ደራማ.

For every text fragment containing any of the methods mentioned above, the corpus of Biblical text was determined (NT, OT). In cases where both corpora occurred in the same verse, the value "oba" was used. The qualification process based on the following criteria:

1. the occurrence of the recognizable Biblical narrative,
2. the occurrence of the recognizable personal and local names,
3. the occurrence of the direct borrowings from Peš or VS.

Furthermore two basic categories of texts were observed, described here as ascetic, pertaining to the practical action and those pertaining to the cognitive sphere. Those two were classified in terms of simple dichotomies, assuming the former as more characteristic, which in this case means that the particular category is the basic criterion of distinction – in the data model used in the thesis every verse can be either “ascetic” or “not-ascetic”.

Further two properties, connected to each other through the criteria used, are *apel* (call to), defined as the occurrence of structures expressing command (in the present material exclusively verb imperative) and direct appeal to the receiver, realized through the forms analogous to the Vocative or the nominal forms with pronominal suffixes of second persons in both numbers.

Additionally there was a group of verses that could be described as polemic, where the criterion was defined as the occurrence of expressions that could be identified as polemic towards the Marcionites. The focus on this group, with omission of the verses pertaining to the Arians was methodologically motivated by their more Scripture-centric views and well defined method of exegesis, which was assumed as more promising as a direct comparison to Mar Ephrem’s methods.

The quantified data was then tested using the Chi² test and Market Basket Analysis.

In the course of the study it was demonstrated that the conviction that HdV is primarily an ascetic collection as well as that the literal exegetical methods are the dominant ones in the work of Mar Ephrem is erroneous, at least if the hymns are concerned. In spite of the most prevalent opinion, his hymnical works demonstrate quite high proportion of the non-literal methods of interpretation, that may be placed on the broad spectrum from the symbolic-allegoric to those resembling the structures and formal solutions of the midrashic literature. These observations show at the same time the connection between the exegetical methods of Mar Ephrem and the preexisting Jewish practice, which in turn confirms the assumptions pertaining to the general tendencies of the nisibean-edessan school.

The data shows that there is at least a correlation and most probably also causation between the semantics and the persuasive character of a verse and the exegetical method used. The verses described as ascetic or calling to something tend to use the literal interpretation way more frequently than the strictly cognitive or epistemological ones.

The usage of the quantitative and semi-quantitative methods proves to be especially useful in testing the formal and structural observations, any further conclusions have to be,

notwithstanding, drawn in a broader humanistic context. As an example, the quantitative data pertaining to the absolute length of hymns counted in verses shows a very regular pattern of material distribution. The historical context suggests that it is – with high probability – not a question of Mar Ephrem's personal preference for a certain text volume, rather a consequence of a practical conditioning of the organization of the liturgical time, which seems to be proven by the occurrence of responsories and the most probable extent of author's duties as a deacon, especially, that his times are the moment when the Eastern liturgical families are formed.

Whereas it is hard to speak of a radical departure from the usual understanding of the texts, the review of the literature shows that they were not an object of much attention and therefore there is hardly any generally accepted interpretation. The conclusions drawn from the study confirm, as mentioned above, on the one hand the connection of Mar Ephrem with the Jewish tradition of Biblical exegesis (with the *caveat* that this pertains to the hymns), on the other force one to disagree with the accepted opinion that HdV be merely ascetic. It seems that therein lies the main strength of the assumed method – it allows to see the relations hidden behind the layer of the intuitive understanding of the patristic text at hand and describe them in categories provable through a more stabilized and objective methodology.

In the context of HdV it is important to observe the collative, composite character of the collection and its inner structure – the smaller cycles and their tendency to occur in groups connected formally and semantically. The dominant tendency in the literature is to treat any collection as a whole or to observe the inner structure on a quite superficial level. In contrast to the more monolithic collections like HCH or HdF, HdV shows a great deal of diversity of the material on a formal, metrical level as well as concerning the topics and semantics. One should also not overlook the occurrences of colophons at the end of the cycles that make up the collection. This inner diversity is the reason why HdV may be perceived as highly valuable for the study of Mar Ephrem's works – other than the most others it allows to observe methods and structures in highly diverse contexts – topical, semantical and formal – in a relatively small number of texts.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Hinder Kuhn".